

Egy politikai párt diszkurzív valósága – A Fidesz-MPSZ elemzése

Kutatási beszámoló

A 2005-ben és 2006-ban lefolytatott kutatás a FIDESZ – Magyar Polgári Párt, illetve Magyar Polgári Szövetség sajátosságait igyekezett leírni a politikatudomány diszkurzív szemléleti pozíciója alapján. A kutatás nyomán tizenegy tanulmány született, amelyet a kutatásvezetőn kívül a kutatásban résztvevő tíz szerző készített. A tanulmányok – a kutatásvezető előszavával és szerkesztésében – önálló tanulmánykötetben jelentek meg, amelyet a L'Harmattan Kiadó adott ki 2006-ban.

A vizsgált időszakot tekintve elemzésünk középpontjában – leszámítva egyetlen tanulmányt – a párt kormányzásának ideje (1998–2002) állt, illetve a megelőző, még inkább a következő idő, amikor is a Fidesz ellenzékben volt. Nemcsak azért, mert ez az időszak egyszerre volt közel s távol a kutatás időpontjában, tehát jól vizsgálható volt, hanem azért is, mert a párt történetének meghatározó időszakáról van szó. A versengő pártok életének hármasszavata, vagyis a küzdelem, a hatalom és a vereség egyrészt gyors tempóban követték egymást ekkor a Fidesz életében, másrészt, és nyilván mindettől nem függetlenül, a párt az időszakban igen karakteres vonásokat mutatott fel, sőt fontos változásokat produkált.

A diszkurzív politikatudomány szemléleti pozíciójából történő leírás egyszerűen szólva azt jelentette, hogy a kutatás végzőit közös szemlélet kötötte össze: a politikát, így a Fideszt is, jelentésszerű valóságnak tekintették, amelynek olvasása tudományos feladat. A tanulmányok ezért azzal foglalkoznak, hogy milyen lehet egy politikai párt, jelesen a Fidesz, ha *nem* az úgynevezett „végső lényegét”, „biztos struktúráját”, „objektív mozgástörvényeit” akarjuk feltárni, vagy prezentálni a szereplők „egyértelmű szándékát” és cselekedeteik „cáfolhatatlan okait”. Egy politikai párt ugyanis mindig társadalmi-emberi valóság, ezért minden rá vonatkozó kijelentés nyelvi, másképpen mondva diszkurzív formában létezik, ennek minden konzekvenciájával egyetemben. Például a *lehetőség* és nem a *szükségyszerűség*, a *többértelműség* és nem az *egyértelműség*, az *érvényesség* és nem az *igazság*, a *flexibilitás* és nem a *rögzítettség* kategóriák által leírható módon létezik.

A kutatás tanulmányai azonban empirikus munkák. Közös elméleti előfeltevésnek tekintették azt, amire fentebb utaltam, ezért nem teoretikus kérdésekkel foglalkoztak, hanem azzal, miként értelmezhető-olvasható a Fidesz egy-egy jelensége, helyzete és állapota, a résztvevők megnyilvánulása. Az írások elsősorban élő szövegeket tártak fel és vizsgáltak, hiszen a politika mindig beszéd, azok még a legmélyebb titkok, lényegök és okok is, de a kutatás során nemcsak beszédet elemeztünk, hanem például épületeket és szervezeteket, hiszen azoknak is van nyelve, őket is a jelentések tüze hozza létre vagy égeti el. A módszer tekintetében viszont az írások diverzifikáltak voltak. A diszkurzív szemlélet szerint a megállapítások tudományos érvényességet nem egy kidolgozott eljárás precíz alkalmazása garantálja, hanem, túl a tudomány általános normáin, a szerzői invenció. Ugyanakkor minden elemzésben egyértelmű, hogy írója a kvalitatív és interpretatív elemzés milyen eljárásait használja, a diszkurzív elemzés legitim módszerei közül melyiket preferálja. A megállapítások általánosíthatósága is a diszkurzív szemlélet szerint értelmezhető: egy-egy sokat vitatott és középpontban került esemény (például a kormányprogram vitája, a választási vereség, egy szervezet megalakítása, és mások) sajátosságának feltárása nem azt jelentette hogy „mindenütt ez volt és van”, hanem azt, hogy ezek az események magukhoz vonzották és alakították az értelmezői törekvéseket, vagyis a párt életét és sorsát, ezzel együtt az országot is.

A kutatás három területen folyt, amit a kutatási eredményeket tartalmazó kötet is tükröz. A *Reflexió* címet viselő részprojekt a Fidesz diskurzusát olyan politikai nyelvnek mutatja, amely egy-egy helyzetre és kihívásra adott válaszként fogható fel, ahol is a válasz mélyen beépül a párt önképébe és valóságfelfogásába. A kutatók egy mérsékelt politikai jelenlét,

választási vereség és szervezeti elégtelenség problémájának nyelvi megoldását elemezték a Fidesz közelmúltjából. Ez a pozíció arra is lehetőséget adott, hogy a szerzők kritikát fogalmazzon meg vizsgálat tárgyáról. A *Konstrukció* címet viselő másik részprojekt a nyelvi konstrukciót helyezte a vizsgálat középpontjában, azaz a Fidesz diskurzusát általános nyelvi valóságteremtésnek fogta fel, amely természetesen egy-egy adott szituációban jön létre. A kutatók azt a figyelemre méltó tényt vizsgálták meg, hogy a Fidesz diskurzusába miként váltak dominánssá nem-politikai kifejezések, azaz morális, szakrális, metafizikai és fikatív téri kategóriák. A harmadik részprojekt a *Kontextus* címet viselte, és az előző kettővel szemben nem azt elemezte, hogy Fidesz hogyan beszélt önmagáról, ennek részeként persze másokról, hanem azt, hogy a politikai élet más szereplői hogyan beszéltek a Fideszről, és ezzel persze önmagukról. Vagyis a kutatók a diszkurzivitás dialogicitására, másokra reflektáló természetére összpontosítottak. Konkrétan azt nézték meg, hogy milyen Fidesz képet prezentált egy politikai hetilap, egy folyóirat és egy könyv, illetve, hogy maga politikatudomány hogyan vett részt a „Fidesz-teremtésben”.

Az elemzések során több vonatkozásban is előtűnt a Fidesznek az a tulajdonsága, hogy az elemzett időszakban a politika nyelvét és gondolkodását *morális és szakrális* irányba mozdította el, vagyis saját szerepét egy olyan világ részeként képzelte el, és ennek megfelelően cselekedett, ahol az erkölcs és a hit uralkodik. Vélhetően elsősorban ez a diszkurzív tevékenység és az így kialakult helyzet, nem pedig a párt „eredendő agresszivitása” járult hozzá ahhoz, hogy ellenfelei a párt politikai nézetit intranzigensnek érzékelték. Egy másik feltárt vonás, amit kiemelnék, a Fidesz aktivitása abban a vonatkozásban, ahogyan *újrakonstruálta* saját helyét és szerepét, ezzel együtt a magyar politikai életet is. Ez eminens diszkurzív tevékenység, amely ugyan mindig nyitott a jövőre, de rengeteg bizonytalansági elemet tartalmaz. A párt azonban többször is újraértelmezte önmagát az elemzett időszakban.

A kutatásban 11 kutató vett részt. A három részprojekt és az egyes kutatások listája a következő:

Szabó Márton: Egy politikai párt diszkurzív valósága (Bevezetés)

I. Reflexió: politikai helyzet, diszkurzív válasz

- 1) Emilia Palonen: Fidesz-diskurzus és Budapest. Határteremtés és térfoglalás
- 2) Cseri Bogáta: A Fidesz vereségdiskurzus 2002-ben
- 3) Gyulai Attila: A kormányzás változó értelmezése. A Fidesz kormányzati és ellenzéki pozícióban
- 4) Lóránd Zsófia: Nemi identitás és nemi szerep a Fidesz diskurzusában

II Konstrukció: kísérlet a politikai nyelv átalakítására

- 1) Szűcs Zoltán Gábor: Újkonzervatív forradalom. A nyelvi újítás mint diszkurzív stratégia az 1998-as kormányprogram vitájában
- 2) Draskovich Zita: Politikai transzcendencia. A Fidesz valóságértelmezése a 2002-es választási kampánytól a Szövetség megszületéséig
- 3) Kaposi Dávid: A szabadság malmai és a diszkurzív pszichológia. Egy Orbán beszéd elemzése

III Kontextus: a politikai másik diszkurzív arca

- 1) Horváth Szilvia: Politikai valóság a Heti Válaszban. Ellenfél- és identitáskonstrukciók a 2002-es választások előtt
- 2) Pál Gábor: Szövegváltozatok a Fideszre. Dr. Kende, A Viktor, és a „fiúk”
- 3) Pál Gábor – Szűcs Zoltán Gábor: Egy metapolitikai diskurzus. „Fidesz Magyarország” a Mozgó Világban
- 4) Téglás János Vencel: A Fidesz reflexív politikai profizmusa. A politika és a politikatudomány határdiskurzus

Az egyes elkészült kutatási eredmények összefoglalása

I. REFLEXIÓ: POLITIKAI HELYZET, DISZKURZÍV VÁLASZ

Emilia Palonen: Fidesz-diskurzus és Budapest. Határteremtés és térfoglalás

A tanulmány a Fidesz-MPP Budapesttel foglalkozó diskurzusát mutatja be. A vizsgálat fókuszában az az időszak áll, amikor a Fidesz volt kormányon, miközben a várost baloldali pártok vezették, vagyis az 1998-2002 közötti idő. A kutatás két tendenciát vizsgált meg. Egyrészt azt, hogy a Fidesz ebben az időszakban mihogyan igyekezett elkerülni a várossal kapcsolatos pozitív megállapításokat, sőt megpróbálta kizárni Budapestet saját diskurzusából. Másrészt azt, hogy a párt az ezredfordulón mi módon tett mégis kísérleteket arra, hogy megjelöljön bizonyos tereket, és így elérje saját jelenlétét a fővárosban.

A Fidesz diskurzusában két mítosz artikulálódott: az egyik a nagyváros és a vidék szembenállása, a másik az új Magyarország megteremtése. Ezek a diskurzusban természetesen összekapcsolódtak egymással, miközben a Fidesz eltérő módon hangsúlyozta őket. Az új Magyarország vízió volt, amelyet a Fidesz több vonatkozásban is megpróbált kifejteni, míg a nagyváros és a vidék ellentéte olyan feszültség, amely a Fidesz-diskurzus kizáró artikulációs praxisában alapozta meg a kortárs és urbánus Budapesttel szembeni gyanút. Míg Orbán beszédeiben döntően a vidék és a nagyváros közötti különbség konstruálásának folyamatát lehet megfigyelni, addig a Fidesz Budapesttel kapcsolatos várospolitikája döntően arra irányult, hogy a párt kihangsúlyozza saját jelenlétét a városban. Ennek kapcsán a tanulmány három fontos építkezési projektet vizsgált meg, amelyekben a Fidesz-kormányzat a budapesti városkép átalakítása kapcsán megfogalmazta saját koncepcióját a történelmi emlékezet, a haladás és művészet kérdéseiről. Ezek a Terror Háza Múzeum, a Millenáris Park és a Nemzeti Színház. A tanulmány végül azt is megvizsgálja, hogy hogyan használta a párt Budapest tereit a 2002-es választási kampány során. Az építkezések és akciók megmutatták, hogy a Fidesz miként tette láthatóvá saját magát abban a városban, amelyről egyébként vonakodott pozitívan beszélni.

Ezek a városkép átalakítására tett kísérletek megbontották a városkép addigi arcát azzal, hogy az építető megpróbált saját teret teremteni magának a városon belül. Mindegyik építmény a múlt és a nemzeti lét gondolkörében mozogott. Egyrésztől újrafogalmazták a nemzeti múlthoz való viszonyt, nemzeti hősokeket (vagy bűnsokeket, mint a Terror Háza esetében) teremtettek vagy ilyenekre emlékeztek. Másrésztől pedig, ha erre szükség volt, aggálymentesen megváltoztatták az előző kormányzat alatt kidolgozott terveket. Összességében erőteljesen hangsúlyozták a határvonalat a nagyvárosi urbánusok és a *népi-nemzeti*ek között. Az új épületek középpontjában eszmeileg a Fidesz-diskurzus bizonyos kulcselemei találjuk, mint például a haladást és a kiválóságot, a magas kultúrát, a vidékiséget, az inkább tradicionális mint modern értékeket és a kulturális értelemben vett magyarságot. Vagyis ezek az építészeti alkotások behozták Budapestre a Fidesz-diskurzust, sőt kőbe vették és betonba öntötték.

Cseri Bogáta: A Fidesz vereségdiskurzusa 2002-ben

A dolgozat a Fidesz-MPP 2002-es választási vereségének értelmezését vizsgálja az első forduló, vagyis április 7-e és a június 15-i, választások értékelését elvégző Fidesz-kongresszus közötti időszak beszédei, interjúi alapján. Ebben a három hónapban a Fidesz igen összetett diszkurzív aktivitást mutatott, amelyet a tanulmány öt különböző formában sorolt és ezeket két nagyobb csoportba osztotta. Az első csoportba tartozókat a párt a két választási forduló között valószínűsítette meg, amikor még nem dőlt a végeredmény, a másodikat akkor, amikor már végérvényes volt a vereség. Ezek a következők voltak: 1. rábírní a választópolgárokat a

további politikai aktivitásra, 2. a közösségformálás igénye, 3. a kampánystratégia módosítása, illetve: 1. a vereség szubjektív megítélése, 2. a vereség objektív okai.

Az írás bemutatja ezeket a szakaszokat, elemzi az egyes szakaszok sajátosságait, legfontosabb jegyeit. Megállapítja, hogy a folyamat egészét, vagyis a Fidesz 2002 évi vereségszövegét az jellemzi, hogy bár a párt elvesztette a kormányzati pozíciót, az első három hónapban nyilvánosan mégsem a veszteséggel foglalkozott, hanem saját „arca” és cselekvőképessége megőrzésével, sőt megújításával, természetesen az adott szituációban.

A nyilvános beszédek elemzése egyértelművé tette, hogy a párt a választási vereség után három stratégiai cél megvalósítására törekedett. Az első forduló után a társadalom mind nagyobb részének mozgósítására. Ezt a célt sikerült is elérni, a választók elfogadták azt az állítást, hogy az első forduló még nem jelenti a győzelmet vagy a vereséget, ráadásul a második fordulóban a Fidesz-MPP-MDF összefogás ért el jobb eredményt, mint a riválisai. A második stratégiai cél a polgári oldal közösségként való definiálása. Ez két szinten valósult meg. Részben az aktuálpolitika igényeinek megfelelően a párthoz kötötten, részben pedig a magatartást, mentalitást meghatározó értékek szintjén. Ez utóbbi teremtette meg a lehetőségét annak, hogy az őket támogató választópolgárok párttagságuktól függetlenül a már ellenzéki pozícióban került, de az ugyanazon értékeket képviselő pártokhoz kötődjenek. Vagyis lehetőséget adott a társadalmi támogatottság megtartására. A harmadik stratégiai cél az ellenzéki politizálás alapjainak megteremtése volt. Ennek egyik eleme a párt társadalmi beágyazottságának növelése volt, mely a polgári körök megszerveződésével indult meg, folytatása pedig a Fidesz néppárttá alakítása lett. A párt tehát a vereségre egy igen erőteljes offenzívával válaszolt.

Gyulai Attila: A kormányzás változó értelmezése. A Fidesz kormányzati és ellenzéki pozícióban

A tanulmány azt mutatja be, hogy miként változik meg a diskurzusokban egy állandónak tekintett politikai intézmények jelentése. Az 1998 és 2002 közötti kormánykoalíciót vezető Fidesz két irányban törekedett pozíciója meghatározására. 1998-ban, amikor hatalomra került, a párt identitása feloldódott a kormány identitásában, annak alárendelődött. Ebben az értelemben a párt és vezetője az Alkotmány diskurzusát ismételte, ami azt a kapcsolatot és átmenetet jeleníti meg, ami a kormánypárt partikularitása és az egész ország érdekében fellépő kormány(zás) univerzalitása között húzódik. Így a kormányzást a Fidesz a „polgári Magyarország” megteremtésének kihívásaként definiálta. A kormányprogram szövegében ez a kihívás a mindennapi kormányzás feladataivá bomlott szét, a kormányzás maga elvégzendő feladatok sorozatává vált.

A Fidesz 2002-es választási vereségével azonban a fő cél (a „polgári Magyarország” megteremtése) visszakapta korábbi központi szerepét a kormány és a kormányzás értelmezésében. A kormány így egyszerűen egy eszközként definiálódott, amelyet a párt elvesztett. Az átmenet a „kormányzás mint feladat” és a „kormányzás mint eszköz” értelmezése között a Fidesz számára identitása védelmét jelentette, miközben a párt kormányból az ellenzék másodlagos pozíciójába került. A korábbi értelmezés fenntartása („a kormányzás feladat”) ugyanis azt jelentette volna a Fidesz számára, hogy párt egyszerűen átzuhán az egyik parlamenti pozícióból a másikba.

A párt célja ugyanakkor az volt, hogy irányítsa az önmagáról szóló diskurzusokat, hogy védje önazonosságát – abban az értelemben, ahogyan Michel Foucault írt erről *A diskurzus rendje* című tanulmányában. Az említett átmenet értelmezése a csomópont (nodal point) fogalmával ragadható meg, ahogyan ezt a posztstrukturalista diskurzuselméleti irányzat (Ernesto Laclau, Chantal Mouffe és követői) meghatározta. Éppen, ahogyan 1998-ban a „kormányzás mint feladat” központi szerepet töltött be a jelentések rögzítésében, négy évvel

később az eredeti „kihívás” játszotta a csomópont szerepét, ami hozzásegítette a Fideszt identitása fenntartásához. De mivel a jelentések csak részlegesen rögzíthetőek, a kormányzás változó értelmezése a Fideszt a kormányból-ellenzékbe történő átmenet idején segíthette, a következő szakasz azonban a pozícióknak már egy eltérő értelmezését tette szükségessé.

Lóránd Zsófia: Nemi identitás és nemi szerep a Fidesz diskurzusában

A szöveg először a Fidesz szövetséggé alakulása után létrejött Női Tagozat kapcsán azt vizsgálja, hogy a Tagozat körül létrejövő szövegekben milyen nemi szereppel és nemi identitás fogalmakkal, elsősorban pedig milyen nő-fogalommal dolgozik a Fidesz. Miután a nemek viszonya a diskurzusban alapvetően komplementer jellegű, nem elég csak a nőiség vizsgálata ahhoz, hogy a két (?) nem bármelyikéről többet tudhassunk meg. Így a második rész a Fidesz férfi-fogalmait vizsgálja az 1998-2002-es parlamenti ciklus idején folytatott hadkötelezettség-viták alapján.

Az elméleti kiindulópontot meghatározzák a gender elméletek, ezek közül is elsősorban Judith Butler 1993-as könyve, a *Bodies That Matter*, amely ma már magyar fordításban is olvasható, *Jelentős testek* címmel. A politológus diskurzív iskolák közül a gender szemlélethez legközelebb a kritikai diskurzus-elemzés (*Critical Discourse Analysis – CDA*) áll, ahol az elemző saját elkötelezettségét nyíltan felvállalva és elemzési szemponttá téve közelít tárgyaéhoz.

A tanulmány első része azt a kérdéscsoportot járja körbe, hogy milyen nő-kép jelenik meg azokban a politikai megszólalásokban, amelyek explicit szándékuk szerint afirmatíván, pozitívan, ha tetszik, szeretettel viszonyulnak a nőkhöz. Ilyenek lehetnek a Fidesz Női Tagozatának megalakulásakor elhangzott felszólalások. A férfi-szerepek és -identitások elemzése azért is tűnik rendkívül fontosnak, mert az elsősorban a nőkre koncentráló feminista kutatásokat épp feminista irányból a visszajukra fordítva nézhető meg az, hogy ha a nő a patriarchális diskurzusban mindig csak a férfihöz képest jelent valamit, milyen férfi-fogalmakkal is dolgozik az a nyelv, amelyben – ahogy ezt már sokszor hallhattuk –, „[a] férfi a Szubjektum és az Abszolútum, a nő a Másik” (Simone de Beauvoir: *A második nem*, 1969: 11). Ezen vizsgálódások elsődleges terepe a sorkötelezettség-viták sorozata.

Ezek a megnyilatkozások, bár nagy részük nem tartozik a politikai megszólalások fő áramába, nem jelennek meg a napilapok első oldalán, nem kerülnek be a híradóba, nem képezik választási kampány vagy a kormányprogram részét, mégis: soha nem súlytalanok, hiszen a Judith Butler-i értelemben vett performativitás elve szerint működnek. A butleri elmélet szerint a konstatív beszédaktusok „bizonyos mértékben mindig performatívok”, tehát nem kell ahhoz egy kijelentésnek az anyakönyvi hivatalban elhangoznia – a híres austini példát említve –, hogy az következményekkel járjon. A nemi identitás (legyen az *gender* vagy *sex*) a performatívumok ilyen ismétlésében, *citálásában* jön létre és nyer újabb és újabb megerősítést. Ugyanakkor a nemi szerep fogalma mégis figyelmet érdemel, mivel akkor, amikor a performatívumokban a sex és a gender újra és újra megerősítése nyernek, egy szerep-elvárás is létrejön, amely megköveteli a szubjektumtól a vele való azonosulást, és így válik végül a performativitás identitásképzővé. Éppen ezért fontos a diskurzus működésének vizsgálata, vagyis nem az fontos, hogy *mit* mond a szöveg, hanem hogy *hogyan* mondja.

II. KONSTRUKCIÓ: KÍSÉRLETEK A POLITIKAI NYELV ÁTALAKÍTÁSÁRA

Draskovich Zita: Politikai transzcendencia. A Fidesz valóságértelmezése a 2002-es választási kampánytól a Szövetség megszületéséig

A tanulmány – elsősorban Orbán Viktor néhány fontos beszédének elemzésével – a Fidesznek azt az összetett és finoman kimunkált diskurzusát próbálja felfejteni, amely a szakralitás és

profanitás közötti térben helyezkedik el. Az elemzett időszakban ez az értelmezési minta mindvégig jelen volt, de a diskurzusban betöltött szerepe jelentős hangsúlyeltolódásokat mutat.

Ahogy a választási kampánytól haladunk a Szövetség megszületéséig, a profanitás felett eluralkodni látszik a transzcendens minta, és a politikai nyelv szakrális szókinccsel itatódik át. Ezzel párhuzamosan a Fidesz retorikájának lexikájából szinte teljesen kiveszik a polgár szó, szerepét és jelentését immáron egy új szóalak, a *szabad ember* veszi át. A Szövetség Alapítólevele pedig már nem más, mint a párt megszabadítási akciójának megvalósulását dokumentáló szöveg, ahol a szabadítás politikai mítosza szakrális fogalom- és motívumrendszer keretei között nyeri el jelentését.

A dolgozat egy másik problémakört is elemez. Fidesz filozófiai implikációkat sem nélkülöző történelemkoncepcióját, amelybe viszont a fenti diskurzusminta tökéletesen beleilleszkedik. A párt történelemfelfogása szerint a történelem menete feltartóztathatatlan folyamat és töretlen lineáris fejlődés, melynek dinamikáját a családon, a hazaszereteten és a hiten alapuló nemzet, vagyis a tökéletes közösség megvalósítása adja. A választási vereség után ez is módosul.

Az első esetben a diskurzusminták fenntarthatóságának feltétele a politikai szótár megváltozása volt, a második esetben, vagyis a történelemfelfogás megkérdőjelezhetetlensége a történelmet szervező középpont módosulásával volt garantálható. A választás második fordulójának napját, vagyis 2002. április 21-e helyét, amely a „beteljesedést” ígerte, már nem egy konkrét időpont foglalja le, mint korábban, hanem a Szövetség megkötésének aktusa veszi át. Ezzel az eszményi társadalom megvalósulása a távoli jövőbe tolódik.

Szűcs Zoltán Gábor: Újkonzervatív forradalom. A nyelvi újítás mint diszkurzív stratégia az 1998-as kormányprogram vitájában

1998 körül a magyar politikai diskurzus gyökeres átalakuláson ment keresztül. Közvetlenül előtte egy szociologizálónak nevezhető politikai nyelv garantálta azokat a kulcsfogalmakat, előfeltevéseket, amelyek kijelölték a helyes és értelmes politikai cselekvés kritériumait. Eszerint a jó kormányzás mindenekelőtt szakmai hozzáértést követel és az ország tulajdonképpeni gondja, hogy a politikusok „*nem értenek eléggé*” a szakterületükhöz, hiányoznak a „*távlati elképzelések*” és „*csak politizálnak*”, miközben mindig és örökké elmarad az „*államháztartás reformja*”, a jó politika alfája és omegája. S bár a felek konkrétan sosem értettek egyet abban, hogy kinek van igaza, hogy ki nem ért eléggé a szakmájához, az érvek hasonlósága bizonyos összemérhetőséget kölcsönözött a politikai megnyilatkozásoknak. Természetesen nem ez volt a politikán belül a racionalitás egyetlen közkézen forgó meghatározása, de túlzás nélkül állítható, hogy ez volt hegemon helyzetben és sikerrel marginalizált minden mást, önmaga „*ideologikus*” vagy „*mellébeszélő*” ellentétpárjának helyébe szorítva.

A magyarországi szociológizáló politikai nyelv kihívója az újkonzervatív nyelv volt, amely gyökeresen eltérő leírását adta a politikának és eltérő politikai cselekvési ajánlatokat implikált. Ezt képviselte a Fidesz. A politikai valóságot, annak minden elemét (legyen az személy vagy intézmény, absztrakció vagy gyűjtőfogalom) *morális* kategóriákkal írta le, a politikai valóság alapelemeit a konzervatív szótárból kölcsönözte, de a valóságot nem mint történeti képződményt, hanem mint egy természetes rend világát konceptualizálta.

A váltás egy tagolt diszkurzív térben zajlott le, minden oldalról reflektálva a nyelvi forradalomra. Az elemzés bemutatja azokat a politikai cselekvéseket, amelyek a nyelvhasználati változásra adott válaszok voltak, és egyúttal azt is, hogy milyen következményekkel járt ez a politikai vitákra nézve. A Fidesz révén megjelent és kormányzati hatalomra került egy olyan politika, amely előfeltevéseiben összemérhetetlen s ennyiben párbeszédképtelen volt az addigi hegemon szociológizáló politikai diskurzussal, és amely

ugyanakkor nem követte az addigi másféle mintákat, így az etnoradikális vagy a populista nyelvet sem. E nyelvi újítás előnye az volt, hogy szabadulást jelentett az elvileg lehetséges politikai konszenzusra való szüntelen törekvés kényszerétől és szinte korlátlan cselekvési horizontot nyitott a politikusok számára. Ugyanakkor későbbi történetét nyilván legalább annyira befolyásolta az újkonzervatív politikusok mesterségbeli ügyessége, mint a diszkurzív eljárások által konstruált újkonzervatív horizont maga.

Kaposi Dávid: A szabadság malmai és a diszkurzív pszichológia. Egy Orbán-beszéd elemzése

A dolgozat Orbán Viktor 2003 október 23-i beszédének diszkurzív pszichológiai elemzése. A diszkurzív pszichológia a lélektan tudománya területén egy új és meglehetősen radikális fejlemény, melynek kiindulópontja, hogy a hagyományos pszichológiai konstruktumokat, ahelyett, hogy „tisztá” formában az emberi fejen belül létezőknek tételezné, a diskurzusban való előfordulásuk szerint elemezi. Ez a hozzáállás magával vonja, hogy e konstruktumok elemzésekor a hangsúly a retorikára és a beszédaktusok „helyreszabására” [situatedness] kerül.

A dolgozat a kognitív disszonancia fogalmának újraértelmezésére tett diszkurzív kísérletet igyekszik példázni. Eszerint a „mindennapos disszonanciák” elemzésekor nem minden esetben szerencsés előfeltevés a disszonancia konstruktumát kizárólag pszichén belüli jelenségnek feltételezni, s kiszakítani ezáltal a diskurzusból, melyben pedig természetesen megformálódik. Ehelyett azokat a jelentéskonstruáló eljárásokat volna érdemes figyelemmel kísérni, melyekkel a beszélgetők a diskurzusban létrehozzák a disszonanciát, relevánssá konstruálnak bizonyos disszonanciákat, míg másokat irrelevánsként vagy épp nem is disszonánsként „beszélnek el”

A szerző e megközelítés segítségével elemzi Orbán 2003 október 23-i beszédének retorikáját és az elemzés során arra koncentrál, hogy bizonyos potenciálisan érzékelhető disszonancia miként válik konszonánssá, miként normalizálódik a jelentéskonstrukció retorikai sajátosságainak következtében. Hogyan töltődnek fel tehát „helyreszabott” jelentéssel bizonyos kifejezések és értelmezések milyen körét konstruálja és támogatja Orbán retorikája.

A dolgozat a „Másik Magyarország” és „szabadság” fogalmain keresztül igyekszik rámutatni, miként ad Orbán e szavaknak az empírián túli, metafizikus jelentést. A záró alfejezetekben e speciális jelentésadás következményeit elemzi a szerző, és azt a jellegzetességet igyekszik elméleti keretbe helyezni, hogy a beszéd során bizonyos fogalmak metafizikai tartalommal töltődtek fel. Metafizika és szekularizáció kapcsolata kerül így megfontolásra, majd a dolgozat diszkurzív pszichológia és diszkurzív politológia lehetséges kapcsolódási pontjaira reflektálva zárul.

III. KONTEXTUS: APOLITIKAI MÁSIK DISZKURZÍV ARCA

Horváth Szilvia: Politikai valóság a Heti Válaszban. Ellenfél- és identitáskonstrukciók a 2002-es választások előtt

Az elemzés azt igyekszem bemutatni, hogy miként nézett ki egy, a Fideszhez köthető-kötődő politikai hetilapban a politikai valóság konstrukciója. Nem a tematikára, hanem a politikai beszéd hogyanjára figyelve azt vizsgálja, hogy a politika olyan alapvető összetevői és viszonyai, mint az identitás és az ellenfél, miként léteznek és változnak a szövegekben. Az ellenfél- és az identitáskonstrukciók szorosan összefüggenek egymással, hiszen az ellenfélről alkotott konstrukciókban nem csupán az MSZP tükröződik, hanem azok az értékek is, amiket

a szövegek szerzői magukénak vallanak. Az identitás kategóriáiban és konstrukcióiban pedig nemcsak a beszélők, hanem azok is, akikkel identifikusnak tekintik magukat.

A politikai ellenfél konstrukciójának alapvonása az erkölcstelen, diktatórikus múlttal való folytonosság. Ez a folytonosság különösen markánsan rajzolódik ki az MSZP egykori miniszterelnöke, Horn Gyula esetében. Ezzel a konstrukcióval szemben a baloldali párt miniszterelnök-jelöltjének, Medgyessy Péternek az értelmezése személyes gazdagsága, meggazdagodása mentén történik. Míg Horn épp ezen "tulajdonsága" miatt lesz hiteltelen, addig Medgyessy kiszorítása e nyelvi közös tréből – gyarló – magánemberré való változtatása mentén történik. Az MSZP-nek a múlttal, és néha a legmélyebb diktatúrával való folytonosságának újrakonstruálása folyamatosan zajlik a 2002-es választások előtt; a politikai tematika értelmezésében ez minduntalan felbukkan. Így az ellenfél politikai vezetői, valamint maga a párt is olyan alakot vesz fel a Heti Válaszban, amivel képtelenség bármiféle azonosulás.

A nyelvi identifikációs kategóriákat és szerkezeteket nézve a lapban három fogalom tűnt központinak: a nemzet, az összefogás és a polgár. A polgár, a Fidesz nagy sikerű nyelvi leleménye egyszerre nyitott és zárt: egyszerre alkalmazza eltérő szélességű csoportokra. A nemzet pedig olyan konstrukció, ami hasonlóan a polgár értékrend – azaz választható jellegéhez, a lehető legtágabb politikai közösséget is képes magába foglalni. Ugyanakkor nem üres kategória, hiszen megnevezik tagjait, a szocialistákat pedig a nemzeti egységet megbontóknak látják. Az összefogás jelszóként és jelentős szimbólumok használata során, mint a kokárda vagy a Terror Háza, egyaránt értelmezhető. A nemzetmegosztással szemben és pozitív belső tartalommal bírva is megjelenik, és a választásokat közvetlenül megelőző időre átváltozik valamiért való összefogássá, ez a valami pedig a folyamattá változtatott polgár: a polgárosodás.

Míg a politikai ellenfél konstrukciója a lapban olyan stabil vonásokat mutat fel, amelyek hatékonyan képesek a kizárást szolgálni, addig az identifikáció eljárásai során egyszerre találkozunk egy kellően karakteres és egy kellően nyitott konstrukcióval. A maga változó formájában, de ez az összefüggő és meglehetősen komplex rendszer mégis a politika érthető világát képes megteremteni.

Pál Gábor: Szövegváltozatok a Fideszre. Dr. Kende, A Viktor, és a „fiúk”

Az írás dr. Kende Péter *A Viktor* című könyvét és a körülötte kirobbant közéleti vitát elemzi. A tanulmány első része kísérletet tesz a kötetben megjelenő folklorizált Fidesz-értelmezések számbavételére. Egyrészt a szöveg diszkurzív terében ütköztetett *karrier-narratívákat* (1) vizsgálja, másrészt egy bevett, a Fidesz *átpozícionálódásával* kapcsolatos narratíva kendei változatát, (2), harmadrészt pedig a Fidesz *par excellence pártként* való *értelmezhetetlenségének* jellegzetes motívumait és toposzait (3).

A górcső alá vont könyv egyik alapgondolata, hogy Orbán Viktor (és a „haveri kör”) közéleti pályafutására nem alkalmazható a „legkisebb fiú” meséje (1). A könyv szerzője szerint ez az értelmezés hamis, manipulatív „mítosz” csupán. Kende az összes olyan mozzanatot igyekszik megingatni, amely a népmesei analógiát működőképpessé tehetné. A kendei „tényfeltárás” eredménye az a „valódiként” prezentált ellen-narratíva, amely a „falusi fenegyerekről”, illetve hasonszőrű társairól szól. Szövegének másik fontos állítása, hogy *A Viktor* és a „fiúk” felemelkedése együtt járt az egykor nagyra hivatott szerveződés, a Fidesz tulajdonképpeni elfajzásával (2). A politikai-ideológiai térben történt elmozdulás eltorzulásként, a kezdetben vallott elvek feladásaként jelenik meg nála. Kende itt egy a honi bal-liberális diskurzusban bevett szövegváltozatot alkalmaz. Bár elhagyja a székház-eladási ügynek fordulópontként, a „bünbeesés” pillanataként való tárgyalását, ugyanakkor elsorol több más, ezzel kapcsolatos toposzt (pl. a jobbra tolódás praktikus indokairól, a párt bolsevizálódásáról). Perszonifikáló jellegű interpretációja szerint a valaha reménykeltően

indult Fidesz szimbóluma a kilépésre kényszerült Fodor Gábor, míg a kormányra került politikai erőé az Orbán – Kövér – Simicska hármas. A könyv harmadik figyelemre méltó tematikus vonulata az eddigiek folyamataként körvonalazódik. Kende ugyanis valódi pártként értelmezhetetlen képződményként festi le a hatalomra jutott formációt (3). Túl hamar a csúcsra ért, felelőtlen és éretlen „fiúk” csoportjaként, fegyelmezett és kíméletlen „kommandóként”, Orbán kizárólagosságra törekvő karakterének és egyéni ambícióinak alárendelt „egyszemélyes focicsapatként”, illetve végső soron semmitől vissza nem riadó, pusztán zsákmány- és pozíciószerezésre orientált érdekszövetségként. Az általa felvonultatott motívumok felidéznek a Fidesz-kormányzás négy éve alatt felépített bal-liberális diszkurzív kontextus lényeges elemeit.

Az írás másik fele *A Viktor* körül kialakult polémiaát vizsgálja. Megmutatja, hogy a hozzászólások és bírálatok javarészt a kendei interpretáció elutasítása, illegitimnek és irrelevánsnak minősítése irányába tendálnak. Ám míg a könyv által nyújtott tudás érvénytelensége a bal-liberális diskurzusban csupán episztemológiai probléma maradt, addig a jobb-konzervatív nyilvánosságban stratégiai jelentőségre tett szert. Utóbbi megszólalói a könyv stílusát és tartalmát megfeleltették a „másik oldalon” általánosan elterjedt előítéleteknek és rágalmaknak. Mivel a jobboldalon *A Viktor*-ral kapcsolatos megállapításait áthelyezték az ellenfél diskurzusának egészére, Kende és írása így módon a baloldal érvénytelenségének erős szimbólumává vált.

Pál Gábor – Szűcs Zoltán Gábor: Egy metapolitikai diskurzus. „Fidesz-Magyarország” a Mozgó Világban

A tanulmány szerzői egy baloldali *metapolitikai diskurzust* vizsgálnak. Kiindulópontjuk, hogy egyfelől létezett egy politikai erő, vagyis a Fidesz, amely állandóan a politikai mibenlétére vonatkozó reflexióra készítette a Mozgó Világ szerzőit, másfelől létezett a folyóirat által képviselt pozíció, amely deklaráltan és hangsúlyosan politikán kívüli mivoltával legitimálta saját diskurzusát, miközben tárgya, sőt értelme mindenekelőtt a politika volt. A szerzők ezt a pozíciót nevezik metapolitikáinak. Kérdésük az volt, hogy miként formálódott ebben a diskurzusban politika és nem-politika határa. Vagyis azt vizsgálták, hogy milyennek láttatta a Fideszt a Mozgó Világ az 1998 és 2002 közötti évfolyamokban.

A tanulmány bemutatja azt a kétszeresen is paradox viszonyt, amely a baloldali metapolitika Fidesz-képét meghatározta. A folyóiratban tetten érhető az analízáló objektivitással együtt az emocionális, normatív és retorikus nyelvhasználat, amelynek működtetése fokozatosan átrendezte a metapolitikai diskurzus politikafogalmát. Itt olyan dolgokra tér ki a dolgozat, hogy a Fidesz ebben a diskurzusban miként tehetett szert alanyi pozíciója folytán kiemelt jelentőségre; hogy értelmezése miként kapcsolódott össze a permanens határátlépés és a fenyegető normaszegés eleme mellett a hatékonyság mozzanatával; illetve, hogy a pártra vonatkozó reflexiók hogyan szerveződtek egybe a reaktív, a politikát mintegy kívülről szemlélő, ugyanakkor az egész társadalom érdekeit szem előtt tartó beszélői szerep megkonstruálásával.

A tanulmány foglalkozik azokkal a határvitákkal is, amelyekben a jobboldali sajtó a Mozgó Világban gyakorolt metapolitikai megszólalás legitimitását kérdőjelezte meg. Bemutatja, ahogyan ezt bírálatot a Mozgó Világ megszólalói köre ironikus gesztusokkal hárította el. Ennek során azonban funkcionális szempontból egy szintre helyezték magukat a jobboldali sajtóval, miközben az átpolitizált és „szervilis” újságírással szemben maguknak egy metapozíciót vindikáltak..

Később a műfaji és a szerzői repertoár kapcsán a tanulmány vázolja a metapolitika diszkurzív terének néhány jellegzetességét. Így a Fideszre vonatkozó kijelentéseket körülvevő tágabb tematikus kontextust, az interjúalanyok kiválasztásában rejlő jelentéseket, vagy az ágensek szerephalmozódását. A szerzők kiemelik, hogy míg az említett határviták esetében

nyílt polémiairól volt szó, addig a szerkesztési és kanonizációs elvekben tetten érhető sajátosságok egyszerre határolták el a baloldali metapolitikát a politikától és a másfajta metapolitikáktól.

A dolgozat utolsó része azt igyekszik megmutatni, hogy a Fidesz képét a baloldali metapolitikai diskurzusban legalább annyira formálta a diskurzus önmozgása, mint a Fidesz sikereinek kényszerítő ereje. Ennek kapcsán a tanulmány nyolc rövid, a lapban a választások második fordulóját követően megjelent írást vizsgál. Ezekből kicsendült, hogy az elemzett diskurzus voltaképp már a Fiatal Demokraták kormányra kerülésének pillanatában készen állt egy a politikai rendet alapjaiban kikezdő esemény vagy tendencia értelmező befogadására, leírására és magyarázatára.

Téglás János Vencel A Fidesz reflexív politikai profizmusa. A politika és a politikatudomány határdiskurzusa

A tanulmány a politikatudomány szerepét mutatja be a politikai valóság (transz)formálására a Fidesz mint jelenség különböző megközelítésein keresztül. A Fidesszel kapcsolatos szövegek két nagy diszkurzív csomópont, időszakasz köré szerveződnek az 1990-es évek körül. Az első szakaszban a diskurzus alapkérdése a Fidesz léte és mibenléte volt. Azt tapasztalhatjuk, hogy a korabeli szövegek „*nem tudnak vele igazán mit kezdeni*”, a legkülönbözőbb szerzők keresik a fogást egy nehezen besorolható politikai jelenségen. E fogáskeresés közben azonban a politika mibenlétére, hatáira irányuló kérdést is meg kell válaszolják, mivel ez a legalapvetőbb mérce a politikai jelenségek jellemzéséhez, besorolásához. De minthogy a politológiai empirizmus nélkülözi az elméleti válaszadáshoz szükséges ösztönzést, a tárgy kiválasztásával és megragadásának mikéjtével, utalásszerűen határozzák meg a politikait. A Fidesz ekkoriban épp a tökéletlen meghatározottsága miatt alkalmas volt erre a szerepre, az elemzők és a publicisták jobb híján egy politikailag „üres” kategóriával, a neki tulajdonított professzionalizmussal jellemezték.

A Fidesz szimbolikus felépítéséhez, kiformalásához hozzájáruló értelmezések 1992 körül azzal találták szembe magukat, hogy a magát korábban sok tekintetben bizonytalanul megfogalmazó, politikailag üres Fidesz már nem tartalmilag üres képződmény ideológiai, szervezeti és sok más tekintetben. A professzionalizmus nem maradt egyszerűen külső leírása a Fidesznek, már a legkorábbi időszakában tudatosan vállalt identitáselemmé tudott válni. Épp a professzionalizmus vállalása, amit reflexív professzionalizmusnak nevezhetünk, billenti át a Fidesz-jelenséget a valamilyen meghatározott politikai tartalommal való fokozatos feltöltődés felé.

A második, az előzőtől jelentősen különböző diszkurzív szituációban pont azt az ürességet (ideológia nélkülséget, ártatlanságot, antipárti jelleget, múlt nélkülséget) kéri számon vagy keresik a Fideszen mint jelenségen, aminek a felszámolása túlnyomórészt épp ennek a diskurzusnak az eredménye volt. A fordulat tehát a diskurzus transzformációját jelenti, ami után a Fideszre vonatkozó elemzések kritikaivá válnak, akár elismerő, akár elítélő vagy akár tudományos csalódottságot kifejező módon, miközben elvesztik azt a könnyű lehetőséget, hogy implicite beszéljenek a politikatudomány egyik leglényegesebb kérdéséről, a politika hatáiról. Ez együtt jár a Fidesz-valóság leírásaiban (tehát nem a tudományban általában) az önmaga immár autonóm határmegvonásáért, tárgykereséséért küzdő, tudományos igényű, valamint a publicisztika révén a politikai részvételbe bocsátkozó diskurzusok egyre erőteljesebb divergálásával. A tudományosság határai éppúgy, mint a politika határai a folytonos vitatottság révén jönnek létre.

A Fidesz-valóságról szóló tudományos munkák diszkurzív elemzése nem a politika és a tudomány intézményes elkülönülését tudja bemutatni, mintha a határdiskurzus a „politikuskok” és a „tudósok” között zajlana, hanem azt a gondolatot erősíti, hogy a politológia és a politika önmeghatározásai egymással kölcsönhatásban keletkeznek, miközben saját

határaikat próbálják rögzíteni. Érdekes módon pont ezáltal tartják mozgásban mind a politikai, mind a politikatudományi diskurzusokat.